

**Les rendes reials i
de la porció de
Gastó de Bearn.
La seva
estructura i
valoració**

Jaume Sastre Moll

Mayurqa
(2001), 27:
63-83

LES RENDES REIALS I DE LA PORCIÓ DE GASTÓ DE BEARN. LA SEVA ESTRUCTURA I VALORACIÓ

Jaume Sastre Moll

RESUMEN: Después de la muerte del Conquistador, la Monarquía Mallorquina incrementó su patrimonio mediante la incorporación de algunas propiedades territoriales y los derechos señoriales de los nobles catalanes copartícipes en la Conquista. Y uno de los mayores logros fue la compra de los bienes de Gastón VII de Bearn en 1308 por 6000 libras, que supuso para el Erario Real unos ingresos anuales de 1500 libras. El total anual de las rentas, valoradas entre 20.000 – 25.000 libras permitió a la Monarquía emprender grandes proyectos en las islas.

ABSTRACT: After the death of the Conqueror (Jaume I) the Majorcan King enlarged their patrimony by adding lands and also by granting some rights to the Catalan nobles, who were fellow participants in the conquest. One of the greatest achievements was the purchase of the goods of Gaston VII de Bearn's in 1308 for 6,000 pounds, this big deal involved an annual revenue of the 1,500 pounds for the royal finance. With the whole annual incomes included, worth between 20,000 – 25,000 pounds, the monarchy undertook great projects in the Balearic islands.

Introducció

La creació del regne de Mallorca fou obra de Jaume I quan, al darrer testament (1272), confirmà l'acord successori redactat el 1262.¹ Al document disposava que el regne insular «hauria de mantenir-se perpètuament en tota la seva integritat» sota l'autoritat dels hereus, Pere i Jaume.²

Amb el regne de Mallorca, Jaume heretava la senyoria de Montpeller, els comtats del Rosselló i Cerdanya, la baronia d'Omaladès, els vescomtats de Carladès, Conflent, Vallespir i el port de Cotlliure, dominis concedits en plena sobirania amb dos compromisos intrínsecs: que al Rosselló circulàs la moneda «de tern» i hi regissin els Usatges de Barcelona; i que es mantingués la successió directa per línia masculina, de manera que en el cas d'extingir-se una branca, els estats passarien a l'altra. Era una clàusula que testimoniava la plena sobirania d'un i altre.

¹ Document publicat per BOFARULL, P.: «Proceso contra el rey de Mallorca Don Jaime III, mandado formar por el rey Don Pedro IV de Aragón», a CODOIN ACA XXIX (Barcelona. Imp. del Archivo 1866). Pàg. 8-15 i 15-37.

² MARTINEZ FERRANDO, J. E.: *La Tràgica Història dels Reis de Mallorca: Jaume I, Jaume II, Sanç, Jaume III, Jaume IV, Isabel*. Ed. Aedos (Barcelona 1960), pàg. 25.

PIÑA, R.: *Els Reis de la casa de Mallorca*. Biografies de Mallorquins I (Palma, 1982), pàg. 51.

Però la fragmentació dels estats no fou una resolució acceptada per aquell que se'n considerava l'hereu, el qual, aprofitant l'aliança de Jaume de Mallorca amb el noble rebel Bernat Roger, comte de Foix, va obligar el seu germà a firmar un pacte vassallàtic amb evidents símptomes coercitius.³

L'entrevista, que tingué lloc al convent dels frares predicadors de Perpinyà (20 de gener de 1279), culminà amb el compromís, per part del rei de Mallorca, de retre homenatge al rei d'Aragó sempre que fóra requerit.⁴ D'aquesta manera, el regne de Mallorca, creat com a regne independent, es convertia, tres anys després de la mort del Conqueridor, en un regne feudatari.

L'enfrontament entre Aragó i França portà greus repercussions als territoris del sobirà mallorquí, el qual, en permetre el pas de l'exèrcit de Felip III de França amb la intenció d'ocupar Catalunya el 1285, donà peu a Pere per escometre militarment els comtats pirinencs.

Però la conquesta de l'Arxipèlag es produí sota el comandament del seu fill, Alfons III, que va sotmetre Mallorca i Eivissa (1285) per després incorporar definitivament Menorca (1287), encara feudatària i en mans de l'Islam.⁵

La prematura mort del Liberal sense descendència directa (1291) posà la corona en mans del seu germà Jaume II, aleshores rei de Sicília, que, a diferència dels seus predecessors, gaudia d'un tarannà més moderat i conciliador, virtuts que l'han fet mereixedor del sobrenom del «Just».

Restablert la pau entre Aragó i França amb la firma del Tractat d'Anagni (12 de juny de 1295), Jaume II d'Aragó es comprometia a retornar les Balears al seu oncle, acte que es féu efectiu tres anys més tard, i amb el qual s'iniciava un període de pau i prosperitat per al regne de Mallorca i de cooperació amb la Corona catalanoaragonesa.⁶

³ SOLDEVILLA, F.: *Jaume I, Pere el Gran*. Biografies catalanes. Ed. Teide (Barcelona 1965), pàg. 106.

DURLIAT, M.: *L'Art en el Regne de Mallorca*. Ed. Moll (Mallorca 1964), pàg. 12.

ZURITA, J.: *Anales de la Corona de Aragón*. Instituto Fernando el Católico CSIC I (Saragossa 1976), pàg. 717-19 i II (Saragossa 1977), pàg. 27-28.

⁴ Document publicat per BOFARULL, P., op. cit. XXIX (Barcelona 1866), pàg. 119-124; l'ARM guarda diverses còpies del document. Pergamins de Jaume II núm. 4; Codi de Franqueses i Privilegis dels reis de Mallorca foli 64v (text llatí); Llibre den Sant Pere foli 11v (text llatí); Llibre de Franqueses I folis 97 i 282 (texts català i llatí); Llibre de Franqueses II foli 19 (text català); Rosselló Vell, foli 72v (text català); Llibre de Franqueses de Malorques foli 14 (text català).

⁵ MUNTANER, R.: «Crònica», cap. CLXXII. Ed. F. SOLDEVILA: *Les Quatre Grans Cròniques Catalanes* (Barcelona 1983), pàg. 821-822.

ZURITA, J.: op. cit. 2 (Saragossa 1977), pàg. 264-266 i 299.

PARPAL, C.: *La conquista de Menorca en 1287 por Alfonso III de Aragón* (Barcelona 1901).

MARTINEZ FERRANDO, J. E., SOBREQUÉS, S., BAGUÉ, E.: *Els descendents de Pere el Gran*. Biografies Catalanes. Ed. Teide (Barcelona 1954), pàg. 26-27.

MATA, M.: *Conquestes i Reconquestes de Menorca*. Edicions 62 (Barcelona 1974), pàg. 25-65.

⁶ MUNTANER, R.: «Crònica». Cap. CLXXXVI. Ed. F. Soldevila. Op. cit., pàg. 833-834.

LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque I* (París 1892), pàg. 338 i seg.

MARTINEZ FERRANDO, J. E. i altres: op. cit., pàg. 75-78.

MARTINEZ FERRANDO, J. E.: *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*. Ed. Aedos (Barcelona 1963), pàg. 115-122.

SANTAMARIA, À.: «El Reino Privativo de Mallorca». A *Historia de Mallorca* coordinada per J. M. P. II (Palma 1975), pàg. 109.

El retorn dels estats al seu oncle es feia sota les condicions estipulades el 1279, és a dir, amb l'obligació de

En són proves evidents l'ajuda militar i econòmica aportada per Jaume II al seu nebot en el setge d'Almeria (1310) o l'estreta cooperació del seu fill Ferran de Mallorca a la Gran Companyia enviada a Orient.⁷

La mort de Jaume II (29 de maig de 1311)⁸ no suposà un canvi. La política desenvolupada per Sanxo I és pròpia d'un fidel seguidor de les directrius marcades pel seu pare i d'un monarca que va saber jugar un rol polític difícil, eludint els grans compromisos i enfrontaments directes amb les dues principals potències: la Corona d'Aragó i França.⁹

El tarannà del nou rei ha estat qualificat de «molt més pacífic que el del seu pare, virtut que sovint esdevindria defecte, manca de caràcter, feblesa...»,¹⁰ mancat de «las excepcionales dotes para programar, organizar y promover el desarrollo económico según directrices autoritarias, pero eficaces, de su padre...», però de «prudente administrador y su ejecutoria como gobernador en Mallorca es acaso tan importante, y en el ámbito del desarrollo de las instituciones políticas insulares más importante, aunque no en otros aspectos, que la de su padre...»¹¹ «Era un decidido amante de la paz, de la negociación, del convenio y de las soluciones incruentas.»¹²

És evident que hi ha certes contradiccions entre aquestes afirmacions i els resultats aconseguits amb la seva política.¹³ L'actuació de Sanxo era sobradament difícil. En el camp internacional fou pressionat per la Corona d'Aragó i França, amb les quals procurà una amistat i una concòrdia distant, a causa de la pretensió d'ambdues sobre els seus estats. En el seu govern, aplicà una política de consens, que es concretà en la signatura de diversos pactes paritaris subscrits amb les principals institucions del Regne, i de profitosos resultats per a la Corona.

El seu regnat pot ser dividit en dues etapes. La primera (1311-1318), de relativa tranquil·litat política, la dedicà a organitzar els seus estats tant en l'aspecte institucional com econòmic; la segona (1318-1324) fou marcada fonamentalment per la qüestió successòria i de reivindicació d'aquest dret per Jaume II d'Aragó, pressió que fou

retre vassallatge quan el rei fos requerit. L'any 1298 Jaume II ratificava textualment el tractat signat amb Pere III el 30 de gener de 1279 (ARM Pergamins de Jaume II núm. 7 text llatí); el 25 de setembre de 1298 els jurats de Mallorca rebien la notícia de l'acord d'una manera oficial.

MUNTANER, J. y VICH, J.: *Documenta Regni Maioricarum (miscelánea)*. Colección de documentos inéditos para la historia del antiguo reino de Mallorca (1229-1349) (Palma de Mallorca 1945). Doc. 47, pàg. 61-63.

⁷ MUNTANER, R.: «Crònica». Cap. CCLXI i CCLXIII. Ed. F. Soldevila: Ob. Cit, pàg. 901-903. ZURITA, J.: op. cit. 2 (Saragossa 1977), pàg. 713; MARTINEZ FERRANDO, J. E.: op. cit., pàg. 174-194.

⁸ Segons el *Thalamus parvus* de Montpeller, Jaume II morí a la ciutat de Mallorca el 28 de maig de 1311, mentre que J. Zurita fixa el seu òbit el 13 de maig de 1312.

⁹ El primogènit de Jaume II renuncià a tots els seus drets per ingressar a l'orde franciscà. R. Muntaner. «Crònica». Cap. CLXXXII. Ed. F. SOLDEVILA: op. cit., pàg. 831.

¹⁰ MARTINEZ FERRANDO, J. E.: op. cit., pàg. 156.

¹¹ SANTAMARIA, À.: *Tensión Corona de Aragón - Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-26)*. Ed. de la Universidad Complutense (Madrid 1984), pàg. 423.

¹² COMPANY, J.: «Sancho I de Mallorca». A *Historia de Mallorca* coordinada per J. Mascaró II (Palma 1975), pàg. 212.

¹³ «La primera meitat del segle XIV fou, doncs, per a Mallorca, un període de gran prosperitat, afavorida per una conjuntura favorable. El punt més alt d'aquesta prosperitat sembla haver estat vers 1318-1330» PONS, J. y DURLIAT, M.: *Recerques sobre el moviment del port de Mallorca en la primera meitat del segle XIV*. Al CHCA (Madrid 1959), pàg. 363; «días felices, acaso los más felices de su inquieto y atormentado devenir a lo largo del Medioevo». SANTAMARIA, À.: «El alba del Reino de Mallorca». A *Historia de Mallorca* coordinada por J. M. P. III (Palma 1970), pàg. 106.

contrarestada per la seva decidida aportació militar i econòmica a les Corts de Girona de 1321, i amb habilitat, concertant el matrimoni del seu nebot Jaume (fill de Ferran de Mallorca) amb Violant, filla d'Alfons (futur rei d'Aragó).

Durant la primera etapa els temes més notoris foren:

- El problema templer, en ser suprimit l'orde per Climent V en el Concili de Vienne (1311-1312).

- La qüestió del delme promès a l'Església mallorquina, resolt amb la signatura d'un Pariatge amb el bisbe.

- La constant amenaça pirata sarraïna.

Referent al problema templer, el monarca pactà amb l'orde de l'Hospital, mitjançant un compromís, amb el qual s'annexionà gran part dels béns que el Temple posseïa a l'illa;¹⁴ la dotació del delme se solucionà amb l'acord del Pariatge de 1315 amb el bisbe i Capítol insular;¹⁵ i l'amenaça pirata fou mitigada amb la creació d'un estol permanent, equipat per la Ciutat i la monarquia, mitjançant el Pariatge de maig de 1316.¹⁶ Amb el pacte, Sanxo I aconseguia idèntica o millor posició política que aplicant les directrius vacil·lants del seu pare.

A la segona etapa la tasca administrativa i institucional desenvolupada queda eclipsada pel problema successori.¹⁷

Sanxo I havia casat amb Maria de Nàpols el 1304, de la qual no tingué descendència. En el cas de morir sense fills, el rei pensà transmetre la corona i els seus drets al primogènit del seu germà Ferran, nascut d'Isabel de Sabran.¹⁸ Per tal motiu Jaume II d'Aragó, el 1318, plantejà el tema successori, argumentant que, segons el testament del Conqueridor i aplicant la successió agnàtica, li corresponia aquell dret.¹⁹

La ferma decisió de Sanxo en la seva proposta provocà una relació tensa entre Aragó i Mallorca que estigué a punt de desembocar en un conflicte bèl·lic.

Tant el pontífex Joan XXII com l'infant Felip de Mallorca intercediren entre ambdós per mitjançar en una solució pacífica, apel·lant a la concòrdia i al diàleg.

Pel juny de 1321 Sanxo es presentava a les Corts convocades a Girona, on reté homenatge de fidelitat a Jaume II, pel qual aquest l'absolia per vida d'aquell compromís, però a canvi li demanava una activa participació en la ja projectada conquesta de Sardenya.

¹⁴ CAMPANER, À. comenta el document a: *Cronicón Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*. Reed. (Palma 1967), pàg. 40-41.

ROTGER, M.: *Historia de Pollensa I* (Palma de Mallorca 1897-1898), pàg. 43, nota 1. Id. «Los Templarios en Mallorca». A les Actes del I CHCA (Barcelona 1909), pàg. 142-146.

DE OLEZA, J.: «Caballerías de Mallorca. Caballerías de la Orden de San Juan» BSAL 23 (1930-1931), pàg. 217-223 publica una còpia del conveni subscrit per Sanxo I i Arnau de Soler el 1314. Aquest és resumit per CATEURA, P.: «Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y la primera mitad del siglo XIV)». *Estudios Baleàrics* 6 (Palma 1982), pàg. 106. Apèndix 4.

¹⁵ CAMPANER, À.: op. cit., pàg. 41-42; Muntaner, J. y Vich, J.: op. cit., pàg. 118-120, doc. 106.

¹⁶ ARM Codi Sant Pere folis 19-19v; publ. per MUNTANER, J. y VICH, J. op. cit., pàg. 121-123, doc. 110. SEVILLANO, F. y POU, J.: *Historia del puerto de Palma de Mallorca* (Palma de Mallorca 1974), pàg. 87-90 i nota 127.

¹⁷ WILLESENSEN, C.: «Ocaso del Reino de Mallorca y extinción de la dinastía mallorquina» (Palma de Mallorca 1955), pàg. 8-10.; SANTAMARIA, À.: *Tensión...* op. cit., pàg. 423.

¹⁸ La personalitat de Ferran de Mallorca fou elogiada ja en el seu moment per R. MUNTANER. «Crònica». Cap. CCLXI i CCLXIII. Ed. F. SOLDEVILA. Op. cit., pàg. 901-903. ZURITA, J.: *Anales...* Op. cit. 2 (1977), pàg. 713.

¹⁹ LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les relations politiques...* Op. cit., pàg. 377-379.

WILLESENSEN, C.: *Ocaso...* Op. cit., pàg. 8.

El compromís subscrit per Sanxo I en l'empresa era propi d'un monarca amb una sanejada economia i una solvència envejable: vint galeres convenientment equipades, amb homes, armes i queviures; dos-cents cavalls, durant quatre mesos, i 25.000 lliures barceloneses a fons perdut per finançar l'operació.²⁰

Restablerta la concòrdia entre ambdós, Sanxo I nomenava successor el seu nebot Jaume (24 de desembre de 1322).²¹

D'aquesta data fins a la seva mort, el monarca negocià altres dos temes: el Pariatge amb el bisbe de Barcelona, el 1323, pel qual aconseguí l'alta justícia civil i criminal dels territoris que aquell posseïa a Mallorca,²² i amb Jaume II d'Aragó la redempció dels drets feudals que li corresponien sobre el senyoriu de Montpeller i els comtats de Carladès i Omaladès per 100.000 lliures barceloneses, quantitat que pretenia aconseguir del monarca francès amb la venda dels seus drets sobre Montpeller.²³ La prematura mort de Sanxo el 4 de setembre de 1324 a Formiguera, al Capcir, truncà el projecte. Però abans de morir, Sanxo havia nomenat un Consell de Regència.

En opinió de J. Zurita, el rei deixava per tutor de l'infant Jaume el seu germà Felip, amb plens poders;²⁴ R. Muntaner afirma que el Consell de Regència designat va elegir l'infant Felip com a tutor reial.²⁵

La sobtada mort de Sanxo tornà a qüestionar el problema successori i augmentà les pretensions de Jaume II, el qual envaí militarment el Rosselló i la Cerdanya; però la situació tornà a solucionar-se mitjançant un pacte entre l'aragonès i el tutor del petit monarca.²⁶

A l'entrevista (Saragossa 1325) Jaume II i Felip acordaren que el primer reconeixeria Jaume III com a hereu del regne de Mallorca i renunciava a tot dret sobre la Corona. El segon liquidava els deutes que la Corona devia a Sanxo amb motiu de la campanya a Sardenya²⁷ i reconeixia com a senyor feudal el rei d'Aragó, amb el compromís que el nou monarca rebria la investidura del sobirà aragonès. El pacte es tancava amb el

²⁰ La conquesta de Sardenya i la participació mallorquina a l'expedició fou relatada per R. MUNTANER. «Crònica». Cap. CCLXXIII-CCLXXIX. *Anales...* Op. cit. 3 (1978), pàg. 200-203. Al respecte Lecoy de la Marche diu: «La puissance maritime du royaume de Majorque était donc plus considerable qu'on serait tenté de le supposer, et son trésor, à cette époque, était moins épuisé que celui de l'État voisin...» *Les relations...* Op. cit., pàg. 382.

SANTAMARIA, À.: *Tensión...* Op. cit., pàg. 438-442, fa una valoració dels efectius militars aportats pel regne insular en comparació amb els d'altres ciutats, entre les quals Barcelona.

²¹ Una còpia del testament de Sanxo de Mallorca es guarda als Archives départementels de l'Herault (Montpeller). Citat per BAUMEL, *Histoire de Montpeller II*, pàg. 196.

DURLIAT, M.: *L'Art en el Regne...* Op. cit., pàg. 14, nota 9.

²² LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les Relations...* Op. cit. I (París 1892), pàg. 505-509. Comentat per À. SANTAMARIA: *Tensión...* Op. cit., pàg. 445, nota 26.

²³ CAMPANER, À.: *Cronicón...* Op. cit., pàg. 42; Enseñat Pujol, J.: *Historia de la baronía de los señores Obispos de Barcelona en Mallorca I* (Palma 1919), pàg. 119-128.

²⁴ ZURITA, J.: *Anales...* Op. cit. 3 (1978), pàg. 216.

²⁵ MUNTANER, R.: «Crònica». Cap. CCLXXXVIII, pàg. 929. Comparteixen la mateixa opinió, A. Lecoy, J. E. Martínez Ferrando, A. Pons.

²⁶ Les operacions militars iniciades per Jaume II al Rosselló i la Cerdanya s'aturaren gràcies a la intervenció del papa Joan XXII i Sanxa de Mallorca, reina de Nàpols. J. ZURITA: *Anales...* Op. cit. 3 (1978), pàg. 232-235.

²⁷ La renúncia representava 25.000 lliures barceloneses de préstec i un altre per allargar durant un cert temps els efectius militars mallorquins.

compromís matrimonial entre el futur Jaume III i la infanta Constança, filla del futur rei Alfons.²⁸

El pacte ha estat valorat de molt diferent manera. Per a uns, d'èxit diplomàtic de l'Infant Felip,²⁹ per a d'altres d'hàbil gestió de Jaume II.³⁰ Tal vegada l'equilibri ponderat va ser expressat per Ramon Muntaner quan escriví: «Tots lurs sotsmesos n'han hauda e n'han tostemps gran goig e gran plaer e gran profit.»³¹

En opinió de la majoria dels historiadors, Felip de Mallorca fou «una persona poco adecuada a las circunstancias que se presentaban, a la que faltaban todas las cualidades que exigía tal cometido en tiempos tan tempestuosos»;³² «no havia vingut al món per exercir funcions de govern»;³³ «l'home podia fer difícilment el paper de guia o inclús d'àrbitre en el seu país pertorbat pel joc d'ambicions estrangeres.»³⁴

D'altres han sabut valorar el seu quefer dient que «supo mantener con inesperada habilidad y energía los derechos de su señor Jaime III»³⁵ i «supo afrontar la situación no sólo con abnegación, sino que pienso con prudencia, cautela, pragmatismo y talento y se convirtió en el protagonista de la transición entre el óbito de Sancho y la mayoría anticipada de Jaime de Mallorca».³⁶

Felip de Mallorca abandonà el càrrec l'any 1329, i entregà al seu nebot «un regne en pau amb tots els seus veïns»,³⁷ «en situación de prosperidad y crecimiento demográfico»,³⁸ política mantinguda pels reis privatis des de principis del segle XIV.

Les rendes del regne de Mallorca

Les mateixes característiques de la conquesta de l'illa de Mallorca (1229), d'Eivissa (1235) i de Menorca (1287) foren determinants a l'hora del repartiment de les terres entre els participants en les empreses, i per consegüent en les rendes a percebre per cadascun d'ells.

La conquesta de Mallorca es caracteritzà per una important participació reial, a la qual s'ajuntà un grup de nobles coparticipants que en el repartiment aconseguiren unes propietats a la Ciutat i unes sorts de terres a la ruralia. D'aquesta manera el rei, com un porcioner més, obtingué la meitat de les vuit parts en què es dividí l'illa i unes 2.100 cases a la Ciutat; l'altra meitat de l'illa i la resta de la Ciutat foren repartides entre el comte del Rosselló, Nunyo Sanç, el vescomte de Bearn, el comte d'Empúries i el bisbe de Barcelona entre altres.

²⁸ El matrimoni fou signat el 24 de setembre de 1325; R. Muntaner diu al respecte: «E aquest matrimoni fo fermat per cascuna de les parts en l'any de la incarnació de nostre Senyor ver Déus Jesucrist mil trescents vint e cinc.» Cap. CCLXXXVIII, pàg. 929.

²⁹ LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les Relations...* Op. cit. II, pàg. 13-14.

³⁰ MARTINEZ FERRANDO, J. E.: *La Tràgica...* Op. cit., pàg. 185.

³¹ MUNTANER, R.: «Crònica». Cap. CCLXXXVIII, pàg. 929.

³² WILLESEN, C. A.: *Ocaso...* Op. cit., pàg. 8.

³³ MARTINEZ FERRANDO, J. E.: *La Tràgica...* Op. cit., pàg. 183.

³⁴ DURLIAT, M.: *L'Art...* Op. cit., pàg. 15.

³⁵ ALOMAR, G.: *Historia de las Islas Baleares*. Ed. Cort (Palma de Mallorca 1979), pàg. 61.

³⁶ SANTAMARIA, À.: *Tensión...* Op. cit., pàg. 463-464.

³⁷ DURLIAT, M.: *L'Art...* Op. cit., pàg. 15.

³⁸ SANTAMARIA, À.: *Tensión...* Op. cit., pàg. 480.

La conquesta d'Eivissa, efectuada per una abundosa participació nobiliària, tindria un repartiment diferent. La ciutat d'Eivissa fou repartida en tres parts. El territori fou dividit en les quatre comarques ja existents en època islàmica: Xarch, Benizamid, Portmany i Algarb. Els porcioners coparticipants eren: Guillem de Montgrí, arquebisbe de Tarragona (al qual li correspongué Benizamid i Algarb); Pere de Portugal (Xarch) i Nunyo Sanç (Portmany). Les rendes de les salines eivissenques també es repartiren amb la mateixa proporcionalitat.

La tardana incorporació de Menorca, el 1287, fou una conquesta amb una participació exclusivament reial, de manera que la Corona fou l'única receptora de les seves rendes.

Però si el Conqueridor es presenta com un rei amb clares connotacions medievals, el seu fill i successor Jaume II fou un monarca «modern», tendent més a configurar un Estat amb un poder i una jurisdicció uniforme i centralitzadora en la persona del monarca en detriment dels drets senyoriais. Aquesta manera d'actuar, diferent a la del seu antecessor, presenta moltes coincidències amb les directrius polítiques marcades per Felip II August de França (1180-1223).

Així doncs, la paraula que defineix més encertadament la política patrimonial del segon fill del Conqueridor és *integració*.

Durant el regnat de Jaume I la Corona adquirí, mitjançant compra, els béns de la porció de Nunyo Sanç a Mallorca i Eivissa. L'operació, realitzada el 1241, després de la mort del comte sense successió directa, era considerada d'èxit polític, atès que els comtats del Rosselló i la Cerdanya revertien definitivament a la Corona. Els béns adquirits en propietat per Pere de Portugal a Eivissa també passaren a la Corona, el 1256, després de la mort de l'infant.

Però si aquestes primeres annexions eren fruit de la casualitat, les actuacions posteriors efectuades per Jaume II eren el resultat d'unes directrius ben marcades, que pretenien minvar la presència senyorial al territori i reforçar l'autoritat de la monarquia a les Illes.

El 1271 la monarquia comprava els béns de Bernat de Santa Eugènia als hereus per fer front als deutes i llegats testamentaris per 46.500 sous barcelonesos. L'annexió permetia la integració al Reial Patrimoni dels terrenys de les comarques de Canarossa i Coanegra. La incorporació dels béns de Gilabert de Cruïlles, en les mateixes dades, permetia la inclusió de les rendes de Santa Maria, Esporles i Valldemossa; i la compra dels béns a Blanca de Montcada (1284) després, suposaven en conjunt el control de les 5/8 parts de Mallorca.³⁹

Però l'adquisició més destacada es produí el 1310 quan la Corona comprà per 6.000 lliures els drets, béns i propietats del vescomte Gastó de Bearn.⁴⁰

Aquestes darreres incorporacions convertien la Corona en la principal beneficiària de la planificació territorial promulgada per Jaume II el 1300, tant per a Mallorca com Menorca.

³⁹ CATEURA, P.: *Mallorca en el siglo XIII*. El Tall Editorial (Mallorca 1997), pàg. 69-71.

⁴⁰ AGUILÓ, E. K.: «Actes de venta o modificació de domini otorgats per primers grans porcioners de l'illa». BSAL 13 (1910-11) 284-6; CATEURA, P.: «Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y primera mitad del siglo XIV)». *Institut d'Estudis Baleàrics* 6 (Palma 1982), 103-4 i Apèndice III.

Seguint les directrius del seu pare, Sanxo I aconseguia, el 1313, gran part dels béns de l'orde del Temple,⁴¹ en ser suprimit en el Concili de Vienne per Climent V; el 1316 pactà amb el bisbe de Mallorca les rendes eclesiàstiques mitjançant el Pariatge,⁴² i el 1318 comprà a Arnau de Torrella l'extensa alqueria de Biniaraix.⁴³

Alguns anys després, el rei Sanxo I signava un nou Pariatge (1323) amb el bisbe de Barcelona, amb similars característiques a les resoltes amb el prelat mallorquí uns anys abans.

A més, la monarquia aplicà mesures fiscals i polítiques que redundaren en benefici de les rendes reials i que no corresponen a l'adquisició de terrenys i immobles. L'encunyació de moneda de billó i de plata el 1301 i d'or després el 1310 suposà l'aplicació de l'impost del morabatí cada set anys. A més, cal incloure la potenciació dels incipients nuclis poblacionals i la creació en aquests de cellers, forns, taules de peixeteria, carnisseria, escrivania i altres banalitats que anualment eren venudes al millor postor, impostos que incrementaren les rendes d'any en any,⁴⁴ no sols per la seva quantia sinó per l'arribada de nous pobladors atrets per les llibertats atorgades i sense la pressió senyorial d'altres territoris.

L'increment mercantil i la creació de consolats en diferents ports de la Mediterrània central i el nord d'Àfrica permeteren una fluïdesa comercial que es manifestà en el constant increment de la lleuda portuària o a través de l'impost de l'ancoratge.

La potenciació del port va permetre aplicar certs impostos, la quantia dels quals superaren molt prest els ingressos aportats per la producció agrària.⁴⁵

Consegüentment, avaluar totes les rendes de la Corona ens permetrà conèixer la disponibilitat econòmica de la Corona mallorquina a l'hora d'emprendre un programa constructiu i sumptuari com el que estava disposat a iniciar el 1300, i que es resumeix en:

La construcció d'una capella mausoleu a la Seu de Mallorca, per a ell i tots els descendents de la seva nissaga; la remodelació de l'Almudaina, la qual pretenia convertir en palau reial; la construcció, de nova planta, d'un castell al puig de la Mesquida, avui castell de Bellver; el condicionament de tres palaus a la ruralia mallorquina: palau del rei Sanxo a Valldemossa; el palau de Sineu i el palau de Manacor.

Fortificar les poblacions rurals costaneres per evitar la inseguretat de la població davant la intervenció corsària i pirata a les Illes (Capdepera, Ciutadella, Maó...); el reforç adequat dels castells roquers de les Illes (Alaró, Pollença i Santueri a Mallorca i el de Santa Àgueda a Menorca).

Un programa ambiciós i d'uns alts costos, capaç de ser sufragat per una economia sanejada, amb uns ingressos suficients i una planificació d'acord amb les possibilitats d'aquells.⁴⁶

⁴¹ PÉREZ, Lorenzo: «Documentos conservados en los registros vaticanos relativos al cuarto pontificado de Mallorca (D. Guillermo de Vilanova 1304-18)». BSAL 33 (1968-72), pàg. 228-253.

⁴² MUNTANER, J. y VICH, J.: *Documenta Regni Maioricarum (miscelánea)*. Colección de documentos inéditos para la historia del antiguo reino de Mallorca (1229-1349). Palma de Mallorca 1945, pàg. 118-120, doc. 106.

⁴³ El document de la venda es troba a ARM Reial Patrimoni Reg. 2035 f. 57v-58.

⁴⁴ SASTRE MOLL, Jaime: «El impuesto del morabatí en el Reino de Mallorca (1300-1349)». *Acta historica et archaeologica Mediaevalia* 10 (Barcelona 1989), pàg. 159-187.

⁴⁵ SASTRE MOLL, Jaime: «El puerto de la Ciutat de Mallorca durante el reinado de Sancho y la regencia de Felipe de Mallorca (1311-1330)». *Miscel·lània de Textos Medievals*, CSIC Barcelona 1994, pàg. 141-188.

⁴⁶ SASTRE MOLL, Jaime: *Economía y Sociedad del reino de Mallorca. Primer tercio del siglo XIV*. Trabajos del Museo de Mallorca, Palma de Mallorca 1986, pàg. 7-61.

La Procuració del Reial Patrimoni a Mallorca

Des de la conquesta de Mallorca fins a la mort de Jaume I (1276) la recaptació de les rendes del Reial Patrimoni era una funció exercida pel batlle de Mallorca a la Ciutat i alguns batlles forans supeditats a aquell, ocupats de cobrar els censos, drets i banalitats als espais territorials que controlaven.

Per les escasses anotacions que han aparegut als protocols de l'*Escrivania de les Cartes Reals* del segle XIII (sèrie coneguda per *Civitatís et partis Foranae*) sabem que els batlles forans exercien la seva jurisdicció en un vast territori que havien arrendat mitjançant el procediment de subhasta, dels ingressos percebuts del qual reten comptes periòdicament. També sabem que el càrrec suposava competències jurisdiccionals sobre els habitants que poblaven el territori. I que l'arrendament, unes vegades anual, altres de més llarga durada, solia renovar-se el 25 de març, data en la qual s'iniciava l'any economicoadministratiu que amb variants va perdurar fins l'any 1299.⁴⁷

Però l'organigrama administratiu que el regia sofrí un canvi substancial en iniciar-se el regnat de Jaume II de Mallorca. Tot indica que a partir de 1276 les funcions administratives del Regne foren assumides pel procurador reial, competències que dimanaven del poder del batlle de Mallorca i que minvaren una part important de les seves funcions i del seu poder.

No podem precisar amb certesa quina en va ser l'efectivitat en els primers anys de la implantació. És evident, però, que aquest sistema no es degué interrompre durant la dominació catalanoaragonesa de 1285-1298, i que fou reestructurat després, devers 1300.

A partir d'aquesta darrera data, quan reapareixia la Procuració Reial a Mallorca ho feia d'una forma bicèfala, exercida per dos experts notaris o mercaders de prestigi, ocupant un rang secundari en l'escala de l'oficialitat règia i sempre supeditats al lloctinent de la Governació i al batlle de Mallorca, o al tresorer reial, generalment resident a Perpinyà.

Els primers procuradors reials coneguts al segle XIV foren:

1306	Pere Bernat Puigdorfila (cavaller)		
1309	Guillem Sa Comba i Gregori Sallembe Pere Descoyl, monjo cistercenc		
1311	Michel Rotlan i Pere Figuera	salari	60 ll. / 60 ll.
1313	Michel Rotlan i Pere Figuera	"	60 ll. / 60 ll.
1316	Michel Rotlan i Pere Figuera	"	100 ll. / 100 ll.
1318	Michel Rotlan i Bernat des Bruyl	"	100 ll. / 100 ll.
1320	Michel Rotlan i Pere Burguès	"	100 ll. / 100 ll.
1323	Michel Rotlan i Pere Burguès	"	100 ll. / 100 ll.
1325	Michel Rotlan i Pere Burguès	"	100 ll. / 100 ll.
1327	Michel Rotlan i Pere Roig	"	100 ll. / 100 ll.
1330	Michel Rotlan i Pere Roig	"	100 ll. / 100 ll.

A més del salari anual, els procuradors reials reberen gratificacions dels sobirans, prova del zel en la gestió⁴⁸ i de l'eficàcia en el desenvolupament del seu ofici.

⁴⁷ SANTAMARIA, À.: *Fuentes relativas a las islas Baleares: Curia de la Gobernación y Procuración del Real Patrimonio*. Istituto Italiano di Cultura-Barcellona (Firenze 1984), pàg. 173-175.

⁴⁸ «[1313] Item donaren an Pere Figuera procurador damunt dit, les quals lo dit Senyor Rey li otorgà ésser donades de gràcia per cascan any, oltra lo seu salari, lo qual ha acustumat de reebre mentre lo officí de la sua procuració tindrà 40 ll.» ARM Reial Patrimoni 3036 f. 3.

Les funcions desenvolupades pels procuradors reials durant la dinastia privativa (1300-1343) poden resumir-se en aquests punts:

Eren presents en aquelles reunions, convocades pel lloctinent de la Governació, en què es tractaven qüestions que afectaven el reial patrimoni, com eren: obres portuàries, obres a les drassanes, murades, castells, etc.

Un d'ells acompanyava el lloctinent en els viatges d'inspecció a les defenses, els castells i altres llocs en els quals s'havien de practicar millores a càrrec de l'erari reial, amb la finalitat de donar puntual informació de la inversió efectuada al tresorer reial o directament al monarca.

Estaven facultats per sancionar aquells oficials subalterns quan incomplien o faltaven a l'horari estipulat, aplicant reduccions en les seves nòmines. Però en cap cas no podien depositar-los ni nomenar-ne d'altres en lloc seu. Aquesta darrera mesura era reservada al monarca o al lloctinent.

Eren els encarregats de vendre les rendes reials en pública subhasta, tant de la Ciutat com de les viles (a partir de 1300 algunes començaren a tenir el seu respectiu batlle). Per aquest motiu, cada any feien dos o tres desplaçaments, recurrent les poblacions del Pla, el Raiguer o la Muntanya per vendre els drets sobre el blat, oli, vi, hortalissa..., segons l'estació i els dies de fira o de mercat a les poblacions d'Inca, Pollença o Sineu.

Podien realitzar capbreuacions, tant d'immobles urbans i rústics de reialenc com privats; inventariar els béns, etc., a petició de la Corona.

Cobraven les rendes derivades dels drets reials, les multes imposades pel lloctinent, pel batlle de Mallorca i els veguers. Ingressaven els impostos recaptats pels oficials portuaris: la lleuda, *l'ancoratge*, *l'exida de sarrains*, el lloguer de les torres de Portopí (dels guardians del port), el dret del *pes del moll*, etc.

Estaven facultats per atorgar propietats emfitèutiques a nous pobladors arribats de terres peninsulars amb intenció de repoblar les noves viles, estimulades a partir de la promulgació de les Ordinacions de 1300.

Cobraven el lluïsmo a les compravendes de propietats, i recaptaven cada set anys l'impost del morabatí, aplicat des de 1308; és a dir, set anys després de l'encunyació de moneda.

La seva jurisdicció també abraçava les illes de Menorca i Eivissa, on els procuradors estaven supeditats a les seves decisions, a qui en més d'una ocasió varen haver de retre comptes.

Les quantitats que anualment administraven molt prest els convertiren en personatges influents, i la dedicació i el rigor en l'exercici del seu ofici els convertiren en unes de les figures més importants del Regne i de sobrada confiança dels reis.

Les rendes del regne de Mallorca

Els llibres de les Rendes Reials s'inicien el primer any de regnat de Sanxo I de Mallorca (1311), encara que hi ha evidències documentals que fan pensar que hi va haver llibres més antics, però aquells són simples esborranys que no permeten refer-ne l'estructura.

Malauradament, el primer i segon Llibre del Compte dels anys 1311 i 1313 també són incomplets i presenten llacunes documentals que no ens permeten fer-ne una valoració global adequada.

El primer registre que presenta una estructura completa dels seus ingressos i les despeses és de l'any 1316-17, el qual ja està estructurat en sis blocs rendístics, més un apartat d'ingressos extraordinaris.

Aquest set blocs rendístics són:

Rendes de la porció reial, en les quals ja estaven incloses les rendes de Nunyo Sanç i d'altres nobles, absorbides per la monarquia mitjançant compra durant el segle XIII.

Rendes de Gastó de Bearn, adquirides mitjançant compra el 1310.

Rendes de l'alqueria de Biniaraix, comprada a Arnau Torrella.

Rendes del Temple, derivades del procés templer i pactades amb ... el 1314 i aquelles procedents del concanvi realitzat amb Arnau Traver.

Rendes del Pariatge subscrit amb el bisbe de Mallorca el 1315.

Rendes de l'illa de Menorca, on el rei gaudia de plena sobirania des de 1287.

Rendes d'Eivissa i Formentera, en les quals la monarquia havia aconseguit per cessió testamentària dels respectius propietaris la porció de Nunyo Sanç i de Pere de Portugal.

Al Llibre de Compte següent, de 1318-19, apareixen per primera vegada les *rendes de Biniaraix*, completant-se els set blocs rendístics.

I. Les rendes de la porció reial

Les rendes de la porció reial s'havien dividit en dos grans apartats: de la Ciutat, que també comprenia part del Pla, i la Part Forana.

A la Ciutat i al Pla els procuradors ingressaven quantitats procedents de drets senyoriais molt diferents:

Sobre els pobladors del territori es captava el *censal*, quantitat pagada anualment en diners per aquells pobladors emfitèutics que tenien propietats immobles en la porció del senyor directe. Subscrit primerament en cera, pebre, capons i gallines, ara es pagava en diners en dues festivitats: *Omnium Sanctorum* i Pasqua.

També s'ingressaven els productes de les justícies criminals aplicades pel batlle, veguer i lloctinent, com bans (multes), autoritats, *Deens e quints*, i *De so qui's ven a la Cort del Batle*.

Sobre la producció es captava el *dret del blat*, el *dret de l'hortalissa*, el *dret de l'oli*, i el *dret del vi*. Cadascun d'aquests drets era de diferent quantia: així la taxa aplicada sobre els cereals era d'1/10; sobre l'hortalissa i el vi s'aplicava 1/11; mentre que sobre l'oli s'aplicava un 1/12,5.⁴⁹

La Procuració ingressava quantitats dimanades de la utilització dels pesos i mesures reials, com el *dret del pes*, el *dret del mesuratge de l'oli*, el *dret del mesuratge del blat*.

La monarquia també era propietària de diferents immobles que es llogaven temporalment o durant un any, uns dins la Ciutat, altres al moll o al port. Entre els primers figuren les taules de les carnisseries, que eren llogades a carnisers, o les botigues del moll que eren llogades a mercaders per guardar-hi mercaderies. Entre tots els quals, hi trobam: *les taules de la carnisseria Nova*, *del taulatge de la carnisseria del Call*, *la botiga del carrer dels exaveguers*, *les Torres de Portopí*, *les butigues que són devall del fondech d'en Asselm...* entre d'altres.

A la Ciutat, la monarquia tenia sis escrivanies: *l'escrivania del Batle*, *la del Veguer*, *l'Escrivania de la cort del Lloctinent*, *l'Escrivania de les Apellacions de la Cort del Batle e Veguer*, *De les cartes qui's fan de les possessions*, *l'Escrivania dels albarans dels sarrahins alforrons qui sen van*. Els ingressos de totes provenien del dret judicial o de la

⁴⁹ De CASANOVA, U. i LOPEZ BONET, J. F.: *Diccionario de términos históricos del reino de Mallorca (s. XIII-XVIII)*. Ed. Institut d'Estudis Baleàrics (Palma de Mallorca 1986).

imposició de multes, bans i condemnes, així com també del dret obtingut de les compravendes realitzades a la Cort del batlle, etc.

Els majors ingressos que es captaven a la Ciutat derivaven dels grups minoritaris d'estrangers, o considerats com a tals, que residien a la urbs (jueus, mercaders, patrons de nau i sarraïns alliberats pels seus amos). Així, els jueus pagaven un tribut anual conegut per *Cabesatge*. Els mercaders que entraven o treien mercaderies de la Ciutat per vendre pagaven la *Lleuda*, que consistia en l'abonament d'un o dos diners per lliura de les riqueses comercialitzades. Els patrons de nau que fondejaven les seves embarcacions al port o al moll pagaven l'*Ancoratge*, impost que depenia de la grandària de l'embarcació i de la seva capacitat. Mentre que els sarraïns mercaders o alliberats després d'una prolongada captivitat pagaven l'*estada de sarrahins* per romandre a l'illa, i l'*exida de sarrahins* quan pretenien abandonar-la.

Aquest darrer impost era pagat d'aquesta manera: adults masculins (1 lliura, 16 sous), adults femenins (16 sous), *subays-subayas* (nins i nines, 8 sous).

Les rendes foranes es recaptaven en catorze nuclis poblacionals que, segons el repartiment, comprenien els territoris de la porció reial i de Nunyo Sanç:

Valldemossa	Bunyola	Santa Maria des Camí	Inca
Montuïri	Petra	Sineu-Sant Joan de Sineu	Artà
Llucmajor	Campos	Manacor-Bellver	Felanitx
Santanyí	Porreres		

En tots els quals es recaptava el censal, el dret del vi i de l'hortalissa. A les viles del Pla de Mallorca, el dret del blat era el que proporcionava majors ingressos, mentre que a les viles de la Muntanya era el dret de l'olí (Valldemossa, Bunyola); aquest producte també era recaptat a Inca i Santa Maria des Camí al Raiguer.

A les viles més poblades i on pareix que hi havia una major activitat urbana, la monarquia hi tenia forns, taules de carnisseria, peixateria i escrivania que eren llogades a particulars. Mentre que en totes hi residia un batlle.

Hi havia forn a Inca, Montuïri, Sineu, Petra i Porreres. A la població d'Alcúdia n'hi havia dos, el forn nou i el forn vell.

L'escrivania era present a Alcúdia, Sineu, Manacor, Porreres, Inca i Huialfàs.

La presència d'un batlle en cadascuna de les viles així com l'actuació del veguer de Fora produïen uns ingressos derivats de les justícies practicades i dels bans imposats, però abans de computar-se als llibres les quantitats havien experimentat una minva en pagar el salari del batlle (valorat en 1/3 de la recaptació) i les messions.

A la porció reial es recaptaven dos drets amb un caràcter general: el lluïsmes i el delme sobre el bestiar.

El lluïsmes era el dret senyorial de rebre una part del preu de venda d'una propietat, que podia oscil·lar entre 1/3, 1/5, 1/6 cada vegada que l'emfiteuta alienava el domini útil d'aquella. Les quantitats anotades per aquest concepte el converteixen en la principal font d'ingressos de la Porció.

El *delme del bestiar*, també captat amb caràcter general sobre tota la Porció, gravava l'augment del ramat oví i caprí, de manera que els propietaris havien de pagar 1/5 del valor dels animals nascuts aquell any.

La distribució proporcional dels drets i rendes de la porció reial es distribuïa d'aquesta manera:

Dret del blat	41,2 %
Lluïsmes	11 %
Censal del senyor rei	9,2 %

Dret del vi	8 %
Batllia i Vegueria	7 %
Dret i mesuratge de l'oli	6 %
Estada i eixida de sarrains	3,1 %
Delme del bestiar	3 %
Lloguer de les escrivanies	2 %
Dret del pes	1,8 %
Ancoratge	1,8 %
Dret de l'hortalissa	1,4 %
Censals dels forns i carnisseries	1,4 %
Rendes de B. de Santa Eugènia	
Gilabert de Cruïlles i	
Blanca de Montcada	2 %
Altres rendes	0,6 %

Intentar fer una valoració econòmica de les rendes de la porció reial no deixa de ser problemàtic.

Dins algunes partides que consideram ingressos, els procuradors practicaren unes deduccions (salari d'oficials subalterns, missions i despeses) que desvirtuen el resultat final dels ingressos (Reebudes) i dels costos (Dades), de manera que la quantitat resultant és molt diferent a la que la Procuració Reial anotà al final del Llibre de Compte.

A les rendes reials, les deduccions aplicades el 1316 foren aquestes:

La meitat dels ingressos de l'escrivania de les Apel·lacions de la Cort del batlle i del veguer s'havien donat a Nicolau de Sant Just, tresorer major (valorada en 130 lliures).

Del producte de la Batllia i Vegueria es deduïen els salaris del batlle i veguer de la Ciutat, el capdeguaita, jutge, escrivà i altres oficials, així com les despeses i les missions. En conjunt es deduïren, el 1316, unes 236 lliures.

Aquell any el tribut cobrat als jueus (165 lliures) no es va fer efectiu, ja que el rei el sobresegué.

Sobre el censal del Pla de la Ciutat es deduïren 29 lliures, 16 sous, quantitat que anualment els capellans de l'Almudaina rebien sobre aquell dret.

Dels drets portuaris, els guardians del port deduïen el seu salari, les despeses d'administració i altres despeses en missions necessàries al seu ofici (paper, tinta...), deducció que en conjunt oscil·lava entre unes 65-70 lliures.

Sobre alguns molins fariners del Pla de la Ciutat, l'abat de la Real retenia una part del censal pagat en farina.

Sobre les rendes de Gilabert de Cruïlles, el bisbe de Mallorca en retenia una part a resultes del Pariatge subscrit amb el rei l'any 1315. També retenia una part sobre les rendes de la vall de Sóller i dels drets de Blanca de Montcada.

A Santueri, el rei havia cedit les pastures al castellà, dret valorat en cinc lliures.

Dels drets de Porreres, el rei havia fet donació aquell any del censal a Francesc de Munt Laur.

De les quantitats ingressades per les Batllies foranes, s'havien deduït el salari del batlle i les missions.

Totes aquestes deduccions sumen un total aproximat de 560 i 580 lliures, quantitat que, afegida a altres minves practicades en altres partides, fan variar substancialment el valor de les *Reebudes*.

II. Les rendes de Gastó de Bearn

Poc temps després de la reincorporació del regne de Mallorca a la Corona mallorquina pel tractat d'Anagni de 1295, Jaume II negocià amb els hereus de Gastó VII de Bearn la compra dels béns immobles i els drets senyorials adquirits pels seus antecessors en el repart paritari postconquesta de 1229, porció equivalent a la vuitena part, aproximadament, de l'illa.

Segons l'opinió de P. Cateura, «era, sin duda, la operación de mayor envergadura con la que se enfrentaba Jaime II y por ello duramente trabajada en la segunda fase de su reinado y que sólo vió consumada totalmente un año después de su muerte».⁵⁰

Cateura apunta dos factors com a possibles mòbils de la compravenda: un d'econòmic, un altre de polític. El primer era per fer front als deutes del darrer vescomte, Gastó VII de Bearn, i pagar els crescuts compromisos financers; el segon, motivat pel canvi polític experimentat a Mallorca a resultes del tractat d'Anagni, pel qual Jaume II d'Aragó retornava Mallorca i les altres illes al seu oncle i homònim Jaume.

De moment sols coneixem els béns d'aquesta porció d'una forma global, ja que l'única capbreuació coneguda ha estat publicada por J. M. Bover,⁵¹ amb certes imprecisions.

De les rendes de la porció de Gastó de Bearn, la Procuració Reial va fer aquesta subdivisió, que en certa manera eren tres subgrups rendístics:

- Rendes de la Ciutat.
- Rendes de Sóller.
- Rendes d'Alaró, de Sencelles i de Rubines.

Però a l'hora de la seva anàlisi, més que una visió monolítica de cada grup és més adient conèixer la quantia de cada un dels drets recol·lectats. Així, de la mateixa manera que a la porció reial, les rendes de Gastó queden dividides en:

- Drets sobre la producció agropecuària.
- Drets judicials.
- Drets sobre els pobladors.
- Drets sobre la propietat immobiliària.

Els drets sobre la producció agropecuària eren: el dret del blat, el dret del vi, el dret sobre l'hortalissa, el dret de l'oli i el delme del bestiar.

El dret del blat era el que proporcionava els majors ingressos i era captat principalment a les tres parròquies: Alaró, Sencelles i Rubines.

Aquest dret, en convertir-se en diners, era el més variable de totes les *Reebudes*, a causa principalment de la fluctuació del preu del blat i ordi d'un any a l'altre.

La recaptació més quantiosa del dret del vi era a les tres parròquies (Alaró, Sencelles i Rubines), a les quals seguien Sóller i després el Pla de la Ciutat de la Porció.

El dret de l'hortalissa era captat majoritàriament al Pla de la Ciutat.

El dret de l'oli era recaptat a Sóller i les tres viles. A la Ciutat no es comptabilitzà la producció d'oli, per tant, no hi ha cap ingrès per aquest concepte.

El delme del bestiar era recaptat conjuntament en tota la Porció sense fer distinció entre la Ciutat i la Part Forana.

⁵⁰ CATEURA, P.: «Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (siglo XIII y primera mitad del siglo XIV)». *Estudis Baleàrics* 6 (Palma 1982), 103-4 i Apèndice III.

⁵¹ MORAGUES, M. i BOVER, J. M.: *Historia General del reino de Mallorca, escrita por los cronistas Don Juan Dameto, Don Vicente Mut y Don Guillermo Alemany*. 2ª Edición (Palma 1841), tom II, pàg. 1000-1005.

Els drets judicials provenien principalment dels bans imposats per la Batllia i Vegueria de la Porció, la fluctuació dels quals eren evidents.

Segons els llibres comptables, el 1316 encara hi havia batlle de la Porció a Ciutat, a Sóller, i en cadascuna de les tres parròquies, mentre que tan sols hi havia un veguer, resident a Ciutat.

Però les quantitats ingressades no es corresponen amb el total recaptat per cadascuna de les corts. A les quatre parròquies, la quantitat ingressada és el resultat de deduir del total el salari del batlle de la parròquia, més les despeses fetes en el seu exercici (avaluades en un terç del total). A la Ciutat, a més de totes aquestes deduccions en la batllia, s'hi afegia el salari cobrat pel veguer. Així s'explica que l'ingrés fet per la cort del batlle i veguer de la Ciutat per aquest concepte sigui, en alguns casos, de menor quantia que en qualsevol de les quatre parròquies.

Sobre els pobladors de la Porció el vescomte rebia el censal, que durant l'any es cobrava en dues dates: per Pasqua i per *Omnium Sanctorum* (Tots Sants). El censal era recaptat en diners, però en el moment d'imposar-lo es va fer en cera, pebre, capons i gallines. És evidentment un rastre d'un dret senyorial imposat en època del repartiment.

La major quantia del censal es recaptava a Sóller, després a Ciutat. A les tres parròquies la quantitat era molt més petita.

Sobre els immobles el senyor rebia el lluïisme, impost que gravava les vendes dels immobles i les alienacions dels emfiteutes, equivalent a 1/3, 1/5 o 1/6 del seu valor cada vegada que era traspassat.

El lluïisme era recaptat d'una manera general, per tant, no hi ha diferenciació entre Ciutat i Part Forana. I era un dels ingressos més alts de la Porció.

Els ingressos anuals de la Porció oscil·laven entre les 1.000 i 1.500 lliures.

L'organigrama recaptador, segons l'Administració de l'època era així:

Rendes de la Ciutat

Sobre Producció:

Dret del blat
Dret del vi
Dret de l'hortalissa
Dret de l'oli
Delme del bestiar

Drets judicials:

Batllia i Vegueria.

Sobre pobladors:

Censal (*Omnium Sanctorum*, Pasqua)

Sobre propietats:

Lluïisme

Altres:

Cens de dos molins.

Rendes foranes agrupades en dos blocs: de la vila de Sóller i les d'Alaró, Sencelles i Rubines (Binissalem).

Sóller: Sobre producció:

Dret del blat
Dret del vi
Dret de l'hortalissa
Dret de l'oli

Drets Judicials:

Batllia

Sobre els pobladors:

Censal

Alaró, Rubines i Sencelles:

Sobre producció:	Dret del blat
	Dret del vi
	Dret de l'hortalissa
	Dret de l'oli
Drets Judicials:	Batllia
Sobre els pobladors:	Censal
Altres:	Censal dels molins d'Alaró.

La quantificació dels ingressos una vegada convertits en diners és aquesta:

Dret del blat	32%
Lluïme	18,9%
Dret de l'oli	15,8%
Censal	9,5%
Dret del vi	6,6%
Batllia i Vegueria	2,2%
Dret de l'hortalissa	1,5%
Delme del bestiar	1%
Altres drets i cens	12,5%

Són percentatges molt similars als obtinguts a la porció reial, i uns ingressos que confirmen l'excel·lent inversió efectuada el 1310. El valor pagat en la compra de la porció de Gastó de Bearn va poder ser amortitzat en quatre o cinc anys, circumstància que reafirma la bona gestió financera.

De la mateixa manera que a les rendes de la porció reial, les rendes de Gastó sofrien unes deduccions. Eren quantitats pagades a determinades persones o entitats per motius molt diversos, a vegades difícils d'explicar: com els «XL quartans d'oli per la cavalleria que ha a Senceyles, IV quartans d'oli per l'Hospital de Santa Mª Magdalena de Ciutat», o aquelles «CC quarteres de forment per les dones de Santa Margarita» per raó del canvi convingut de l'alqueria i el censal que rebien de Montuïri.

III. Les Rebudes de l'alqueria de Biniaraix

La compra de l'extensa alqueria de Biniaraix a Arnau de Torrella es féu el 1318 per la quantitat de 3.300 lliures.⁵²

Els ingressos rendístics derivaven de la venda del dret del blat, del dret del vi, del dret de l'oli i del censal del referit lloc.

La seva quantia (entre unes 100 i 130 lliures) constituïa un grup rendístic poc important.

IV. Les rendes del Temple i d'Arnau Traver

Eren les rendes derivades de l'acord subscrit amb el frare Arnau de Soler, que arribà a Mallorca per solucionar el contenciós sorgit per la supressió de l'orde i el traspàs dels seus béns a altres entitats, situació que a la vegada vulnerava el segon capítol de la Carta de Franquesa de Mallorca (*De Militibus et Sanctibus*).

⁵² AGUILO, E. K.: «Actes de Venta o modificació de domini otorgats per primers grans porcioners de l'illa». BSAL 13 (Palma 1910-11).

Les rendes de la monarquia gravaven sobre:

Els rafals de Vernissa, Albadelet i Boscana.

El cens que l'orde rebia de Sóller i l'Albufera.

Sobre les rendes de Montuiri, Castellitx i Lluçmajor.

Sobre el censal de Lluçmajor, Castellitx i d'Inca.

Sobre el dret del blat i els lluïsmes del terme d'Inca.

Sobre el cens d'algunes possessions del terme de l'alqueria de s'Aranjassa.

Sobre el delme del bestiar del Pla de la Ciutat.

Sobre el dret de les Corts (batlle i veguer) de la Porció.

Sobre el dret del blat del Pla de la Ciutat.

Les rendes derivades d'Arnau Traver procedien del censal de Petra, de Sineu, d'Inca i de Montuiri.

Les rendes obtingudes del Temple ingressaven a la Procuració Reial entre 300-370 lliures, i les d'en Traver la quantitat fixa de 82 lliures.

V. Les rendes del Pariatge

Les rendes captades i repartides a parts iguals entre la monarquia i el bisbe de Mallorca, a resultes del Pariatge subscrit el 1315, gravaven sobre:

Les rendes de Pollença, de Muro, de Marratxí, de Puigpunyent, de Calvià i d'Andratx (dret del blat).

Les rendes d'Esporles (dret del vi, dret de l'hortalissa, dret del blat i dret de l'oli).

El dret del vi de Puigpunyent, Calvià, Andratx i Marratxí.

El dret de l'oli de Puigpunyent, Calvià, Andratx.

El dret de l'oli sobre l'alqueria de Francesc Sala.

Les quantitats ingressades a la Procuració Reial oscil·laven entre les 430 i 560 lliures.

VI. Les rendes de Menorca⁵³

Amb la conquesta de Menorca el 1287, l'illa va romandre en mans del rei d'Aragó com a únic conqueridor. Així doncs, la monarquia era l'única entitat que recaptava la totalitat de les rendes.

A l'illa es recaptava el censal, el dret del blat, de l'hortalissa, del vi i el delme del bestiar. Altres ingressos procedien de la justícia practicada pel lloctinent, batlle i altres oficials; dels lluïsmes rebuts en l'alienació de les possessions; de *l'estada i exida de sarrahins* i dels guardians del port, etc.

Però les rendes sofrien anualment una minva considerable en la paga del salari del lloctinent i del seu assessor; els oficials reials (guardians del port, saig...), per les compres fetes per ordre del rei o del governador de Mallorca, per les obres realitzades a l'alcàsser de Ciutadella o al castell de Santa Àgueda..., quantitats que reduïen considerablement els ingressos, i que en cap moment es comptabilitzaren al capítol de *Dades*.

Els ingressos totals de l'illa de Menorca eren entre 2.000 i 2.600 lliures, quantitat que es veia reduïda entre les 400 i 800 lliures.

⁵³ SASTRE MOLL, J.: «Política y Finanzas de la Corona Mallorquina en la isla de Menorca (1300-1343)». *Revista de Menorca*, Maó 1988, pàg. 247-291.

VII. Les rendes d'Eivissa i Formentera

Des d'un primer moment pareix que les rendes de les Pitiüses configuraven dos subgrups rendístics. Les rendes d'Eivissa i de Formentera.

De la mateixa manera que a l'illa de Menorca, a Eivissa el procurador reial de l'illa ingressava de les dues sorts que la monarquia controlava a l'illa, les quantitats rebudes en concepte de dret senyorial sobre la producció dels pobladors (el censal, el dret del blat, el dret del vi, el delme del bestiar...), però a diferència de les altres illes es recaptava el *dret de la sal*⁵⁴ i el *dret de pegue e fusta*; els drets judicials, derivats de la Batllia; els lluïsmes i els drets sobre els sarraïns estrangers (estada i eixida de sarraïns).

A Formentera, a més del dret del blat i del delme del bestiar, es recaptava el *dret de pega, fusta e d'orixella*.

Anualment les illes Pitiüses ingressaven un total de 400 i 700 lliures, però sofrien una minva de 150-250 lliures.

Un vuitè grup, però que no podem considerar grup rendístic, el configuraven ingressos de molt variada procedència, al qual la Procuració titulava *Reebudes Extraordinàries*.

En aquest apartat s'anotaren les quantitats dimanades de la venda a les drassanes de timons, veles, cordes i altres aparells nàutics⁵⁵; de la venda d'embarcacions, vinyes i altres immobles; de la venda de fusta i mercaderies tretes de la mar i fruit de la recollida d'objectes procedents de naufragis; de la venda del blat i de l'oli remanent d'altres anys..., ingressos que en determinats anys sumaren entre 400 i 800 lliures.

En resum, les rendes de la monarquia a les Illes es distribuïen d'aquesta manera: (Sols computam els anys en els quals la documentació és completa)

any	P. REIAL GASTÓ		TEMPLE i A. TRAVER		BINIARAIX	BISBE	TOTAL ILLA
1318	10.763	1.113	306	82	65	451	14.972
1323	11.453	1.519	276	82	113	542	16.954
1325	14.197	1.707	363	82	130	539	22.889
1327	13.836	1.354	310	82	117	558	18.582
1328	12.275	1.582	266	82	117	432	18.571
1330	12.493	1.510	370	82	121	523	18.936

any	R. MALLORCA	R. MENORCA	R. EIVISSA-FORM.	TOTAL
1318	14.972	2.289	743	18.005
1323	16.954	1.857	460	19.272
1325	22.889	2.280	578	25.748
1327	18.582	2.153	554	21.290
1328	18.571	1.811	378	20.761
1330	18.936	2.018	515	21.470

⁵⁴ HOCQUET, J. C.: «Ibiza, carrefour de commerce maritime et témoin d'une conjoncture méditerranéenne». *Studi in memoria di Federigo Melis* (Napoli), vol. I, pàg. 491-526

SASTRE MOLL, J.: «La exportación de sal y pez de Ibiza, 1327-1343». A *Estudis d'Història Econòmica* (Mallorca 1982), 2, pàg. 49-72.

⁵⁵ SASTRE MOLL, J.: «El puerto de la Ciutat de Mallorca durante el reinado de Sancho y la regencia de Felipe de Mallorca (1311-1330). Rentas reales portuarias y su reinversión». A *Miscel·lània de Textos Medievals 7*. Barcelona 1994, pàg. 141-188.

any	RENDES TOTALS	DOCUMENTAL.	DESCOMPTES
1318	18.005	17.069	936 lliures.
1323	19.272	17.959	1.313
1325	25.748	24.924	824
1327	21.290	20.017	1.273
1328	20.761	19.638	1.123
1330	21.470	19.734	1.736 (1)

(1) Tant a les sumes de les quantitats parcials com totals s'han tingut en compte els sous i diners de cada partida, raó que dificulta l'exactitud en els resultats finals.

En conjunt, la monarquia ingressava anualment entre 20.000 i 25.000 lliures, de les quals reinvertia a les Illes entre un 60-65%.⁵⁶

És evident que la capacitat financera de la monarquia va permetre comprar per 6.000 lliures les rendes de Gastó VII; invertir 2.000 lliures en les obres de la Seu; reestructurar el palau de l'Almudaina (obres valuades en unes 6.000 lliures); construir el castell de Bellver i planificar un sistema defensiu per a tot el Regne.

Amb aquests comptes també s'explica la seva important participació financera en la conquesta de Sardenya davant la pressió política de Jaume II d'Aragó en el tema successori. La pau dels seus estats i el desig de Sanxo I que Jaume, fill de Ferran, el succeís en el tron de Mallorca, bé valia la inversió, a fons perdut, de l'import d'un any de les seves rendes.

I aquesta mateixa riquesa i prosperitat econòmica convertia el Regne en un delit per a qualsevol monarca pretensions que volgués dominar la Mediterrània.

⁵⁶ SASTRE MOLL, J.: *Economía y Sociedad del reino de Mallorca. Primer tercio del siglo XIV*. Gráficas Miramar (Palma de Mallorca 1986), Trabajos del Museo de Mallorca nº 40.